

ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У ПТНЗ

Якимович Т.Д.,

канд. пед. наук, доцент, старший науковий співробітник
Львівського науково-практичного центру ІПТО
Національної академії правових наук України

Проаналізовано різні підходи до класифікації принципів реалізації системи професійно-практичної підготовки. Визначено особливості реалізації цих принципів під час професійно-практичної підготовки. Конкретизовано принципи системи професійно-практичної підготовки.

Ключові слова: педагогічні принципи, система навчання, професійне навчання, професійно-практична підготовка.

Проанализированы различные подходы к классификации принципов реализации системы профессионально-практической подготовки. Определены особенности реализации этих принципов во время профессионально-практической подготовки. Конкретизированы принципы системы профессионально-практической подготовки.

Ключевые слова: педагогические принципы, система обучения, профессиональное обучение, профессионально-практическая подготовка.

Yakymovych T.D., PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF THE VOCATIONAL TRAINING SYSTEM IN TECHNICAL VOCATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Different approaches to classification principles for implementing the system of vocational and practical training. The features of the implementation of these principles in the vocational and practical training. Concretized principles of the professional and practical training.

Key words: pedagogical principles, system of education, vocational training, vocational and practical training.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Ускладнення технічних об'єктів призвело до виникнення протиріччя між необхідністю оволодіння робітником великою кількістю конкретних професійно-технічних знань та вмінь для роботи з об'єктом трудової діяльності та неможливістю розкрити у навчальному процесі всієї різноманітності проявів і змін цього об'єкта. Подолання цього протиріччя пов'язане з перебудовою системи підготовки у професійній школі.

Цілісність та відносна самостійність педагогічного процесу забезпечується педагогічними принципами, які визначають його структуру, функціональність та технологічність. Висвітленню основних підходів до визначення принципів відбору і структурування змісту навчального матеріалу присвячені дослідження Ю. Бабанського, А. Беляєвої, І. Лернера, Б. Ліхачова, В. Краєвського, М. Сказкіна та ін. Разом з тим актуальною на сучасному етапі залишається проблема принципів реалізації системи професійно-практичної підготовки.

Метою статті є аналіз особливостей, підстав класифікації та конкретизація принципів системи професійно-практичної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Дидактичні принципи або принципи навчання – це вихідні керівні положення, нормативні вимоги до організації та здійснення дидактичного процесу, які мають характер загальних вказівок, правил і норм та впливають із

закономірностей процесу навчання. Вони є критеріями визначення змісту, форм і методів навчання [5].

У професійній педагогіці під принципами навчання слід розуміти конкретні рекомендації щодо шляхів досягнення цілей навчання майбутніх фахівців на основі об'єктивних закономірностей. Ці рекомендації стосуються регулювання різноманітних аспектів дидактичного процесу, з'ясування провідних тенденцій навчання учнів, розв'язання суперечностей цього процесу і умов досягнення успіхів у навчальних закладах [3]. Принципи доповнюються рекомендаційними положеннями, які конкретизують шляхи їх реалізації. Ці положення у педагогіці визначаються як правила або вимоги.

На думку В. Краєвського, вся номенклатура принципів повністю відображається в трьох основних принципах: відповідності освіти рівню сучасної науки, виробництва та основним вимогам демократичного суспільства; врахування єдності змістової та процесуальної сторін навчання, що передбачає представлення всіх видів людської діяльності у їх взаємозв'язку з предметами навчального плану; структурної єдності змісту освіти на різних рівнях її формування з врахуванням особистісного розвитку і становлення особистості, який передбачає взаємну врівноваженість, пропорційність і гармонійність компонентів освіти [2]. Принципи змінюються в залежності від соціального замовлення суспільства, вони регулюють процес реалізації педа-

гогічних законів, відображають особливості діяльності педагога і учня. На обґрунтування принципів навчання мають значний вплив не тільки власне педагогічні закономірності, а й соціальні, філософські, психологічні та низка інших закономірностей. Тому під час їх обґрунтування необхідно також враховувати досвід навчання учнів різних дидактичних систем, філософські, психолого-педагогічні основи теорії пізнання, закономірності функціонування психіки людини та формування особистості учня.

Основні принципи професійної освіти: випереджувальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв'язок процесу професійного навчання з реструктуризацією та подальшим розвитком економіки і зайнятістю населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки; стандартизація, єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

Під системою навчання з якого-небудь предмета в широкому значенні слова розуміється система основних положень (принципів), що визначають зміст, форми і методи навчання [1, с. 67]. Розрізняють кілька систем виробничого навчання (професійно-практичної підготовки). Кожній з них властиві свої виробничі, педагогічні, психологічні і фізіологічні особливості формування навичок і умінь учнів. Система принципів професійно-практичної підготовки має власні особливості, зумовлені тим, що основою для їх визначення є не лише філософські, загальнонаукові, дидактичні, психологічні, а й виробничо-технічні закони і закономірності. Крім того, в залежності від поставленої проблеми, кожен з принципів має різні аспекти. Для визначення, обґрунтування та класифікації принципів професійно-практичної підготовки необхідно співвіднести тенденції розвитку науки, техніки, виробництва з педагогічними цілями.

Базовим під час розробки системи професійно-практичної підготовки є принцип системності. Природно, що під час визначення змісту предметів механічне перенесення системи науки в навчальний процес є неможливим. Наукова система піддається спеціальній (дидактичній, методичній) обробці, внаслідок якої утворюється нова дидактична система – навчальний предмет. Виробниче навчання має риси педагогічного і виробничого процесів. Воно передбачає оволодіння учнями як знаннями, так і способами їх практичного застосування. Системовірною основою професійно-практичної підготовки є образ професійної діяльності, основними компонентами якого є предмет діяльності; суб'єкт діяльності; засоби діяльності; технологічний і трудовий процеси.

У сучасній дидактиці існує кілька варіантів класифікації принципів навчання. Система педагогічних принципів може розроблятися на основі загаль-

них закономірностей навчання, які властиві всій педагогічній системі, та закономірностей, які стосуються окремих її компонентів (зокрема професійно-практичної підготовки). Підставою для класифікації є: рівні дослідження (методологічний, теоретичний, методичний рівні), ступінь узагальнення (загальні та конкретні), специфіка дії (змістові, організаційні, методичні), особливості навчального процесу (теоретичне або виробниче навчання).

Педагогічні дослідження визначають такі рівні функціонування системи: методологічний, теоретичний, прикладний [1]. Тому ми спираємося на трирівневу структуру принципів реалізації системи професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців: методологічний, теоретичний, прикладний. На думку Л. Самолдиної [4, с. 93-97.], методологічний рівень включає обґрунтування застосування системного, цільового, дуального, компетентісного і модульного підходів до професійної підготовки, до проектування і реалізації навчальних планів і програм, до розробки і реалізації компонентів навчально-виховного процесу. На теоретичному рівні розглядається сукупність принципів, що лежать в основі цільової професійної підготовки в конкретних формах, методах, засобах навчання, формах організації наочної діяльності студентів з метою засвоєння ними конкретного змісту в певній галузі знання і професійної діяльності. На методичному рівні розкривається теоретично обґрунтована і апробована на практиці сукупність форм, методів і прийомів навчальної діяльності педагога й учня з оволодіння змістом навчально-програмної документації; засобами навчання та контролю.

На нашу думку, на методологічному рівні виробничий аспект реалізації системи професійно-практичної підготовки відображається у моделі образу трудової діяльності, навчальний – у моделі робітника сучасного виробництва через кваліфікаційну характеристику. Відповідно до теорії поетапного формування розумових дій цілісність людського сприйняття це – теорія, підкріплена практичними діями, або усвідомлені практичні дії. Якщо виходити з того, що регулятором трудових дій є образ предмета праці, а предметом освоєння майбутнього робітника – професійна діяльність, то постає питання про необхідність визначення особливостей професійної діяльності у даному виробництві. На нашу думку у ролі орієнтувальної основи під час навчання у професійно-технічних закладах освіти може виступати образ професійної діяльності. Він може бути основою інтеграції теоретичного і виробничого навчання і діяти за схемою: образ професійної діяльності – кваліфікаційна характеристика – навчальний процес – професійна діяльність.

Теоретичний рівень визначається способами відбору змісту навчального матеріалу, методів та форм навчання; особливостями знань та умінь, які потрібно формувати; структурою комплексних методик навчання, дидактичними вимогами до навчально-програмної документації. Необхідно визначити загальну логіку включення певного мате-

ріалу в навчальний процес та дидактичних вимог до навчально-програмної документації. Наприклад, нами виділено наступні критерії відбору засобів теоретичного навчання; ступінь спорідненості тем виробничого і теоретичного навчання; оптимальне співвідношення між теоретичною і практичною частинами виробничого навчання; професійна значущість навчального матеріалу; рівень системності теоретичних знань (понять) під час виробничого навчання; загальнонаукова та виробнича відповідність навчального матеріалу; можливість використання виробничих об'єктів як дидактичних засобів під час теоретичного навчання.

На прикладному рівні реалізація системи професійно-практичної підготовки забезпечується розробкою методичних рекомендацій, навчально-програмної документації, інтегрованих навчальних предметів тощо. Перспективними засобами реалізації інтеграції теоретичного і виробничого навчання, на нашу думку, можна вважати використання реальної виробничої продукції, інструментів, матеріалів, документів тощо в якості наочних засобів під час теоретичного навчання; проведення теоретичних занять інтегративного характеру під час виробничого навчання на підприємстві; використання під час лабораторного практикуму у навчальному закладі та виробничого навчання на підприємстві письмових інструкцій, розроблених за зразками виробничої технологічної документації з дотриманням дидактичних вимог; використання для самостійної роботи учнів інтегрованих завдань, де потрібні знання загальноосвітнього та професійного предметів; робота з технічною літературою (довідники, технічні описи, тощо) під час теоретичних занять; підготовка доповідей для масових організаційних заходів на підприємстві (конференції, наради, технічні мінімуми тощо) з питань новітньої техніки, технології, організації виробництва; використання комп'ютерної техніки.

За ступенем узагальнення принципи реалізації системи професійно-практичної підготовки поділяються на загальнодидактичні та ті, що конкретизуються стосовно професійно-практичної підготовки. До загальних відносяться принципи, яким підлягають всі елементи педагогічної системи, наприклад: природовідповідності, науковості, гуманізму тощо. Наведемо приклад конкретизації загальних принципів стосовно професійно-практичної підготовки: принцип системності конкретизується як принцип формування професійно-практичної підготовки як педагогічної системи; принцип науковості конкретизується як принцип врахування особливостей наукового розвитку даної галузі виробництва; принцип єдності свідомості і діяльності конкретизується як принцип врахування психологічних закономірностей засвоєння знань та формування вмінь; принцип функціональності конкретизується як принцип відображення структури професійних функцій робітника; принцип зв'язку теорії з практикою конкретизується як принцип співвідношення професійно необхідних знань та вмінь; принцип цілісності навчального процесу конкретизується як принцип

відповідності організаційних форм професійно-практичної підготовки.

Класифікація принципів професійно-практичної підготовки за специфікою дії містить змістові, організаційні та методичні принципи. Група змістових принципів відображає залежності ефективного навчання від цілей та змісту навчання, наприклад: цілеспрямованості, єдності науки, освіти і практики. Організаційні принципи ґрунтовані на закономірних зв'язках результатів навчання з організаційним порядком його здійснення. Це принципи наступності і систематичності, диференціації та індивідуалізації, плановості і дисципліни. Методичні принципи професійної підготовки відображають причинно-наслідкові залежності між методикою і результатами навчання. До групи методичних належать принципи: свідомості і активності, доступності і послідовності, наочності, інтенсивності тощо.

Наприклад, особливість принципу науковості полягає в тому, що його конкретизація на загальнопедагогічному, змістовому, організаційному та методичному рівнях можуть різнитися між собою. Загальнопедагогічна вимога: професійна підготовка максимально можливою мірою повинна відповідати рівню сучасної науки. Змістова вимога: навчальний матеріал, який становить зміст предмета, повинен відображати структуру відповідної наукової галузі (у випадку виробничого навчання – це структура професійної діяльності). Організаційна вимога: використання під час навчання досягнень науки і техніки (наприклад, мультимедійних засобів навчання). Однією з основних методичних вимог принципу науковості під час навчання теоретичних дисциплін є максимальне використання методів, що є властивими у цій галузі науки (експеримент у фізиці, дослід у хімії, переказ у літературі). Тому методи виробничого навчання повинні відображати структуру виробничих функцій (спостереження у диспетчерів, діагностика у медиків, систематизація у операторів тощо).

У процесі як теоретичної, так і практичної професійної підготовки важливими є такі принципи: виробнича спрямованість навчання, зв'язок практики і теорії, наочність, наступність, науковість, доступність, системність, послідовність, мотиваційне забезпечення навчання, врахування індивідуальних особливостей діяльності учня тощо. Деякі принципи, залежно від виду підготовки, набувають особливих рис. Проаналізуємо особливості реалізації цих принципів під час професійно-практичної підготовки.

Наприклад, принцип поєднання теорії з практикою можна конкретизувати як принцип взаємозв'язку теоретичного і практичного навчання. Під час теоретичного навчання цей принцип працює від теорії до практики (вивчення кожної з тем навчальної програми супроводжується закріпленням пройденого матеріалу практичними завданнями). Важливими правилами втілення принципу зв'язку теорії з практикою є такі: складання і використання під час теоретичного навчання, особливо на уроках загально-

освітніх та природничо-наукових дисциплін, задач і завдань з виробничим змістом; надання лабораторним роботам комплексного інтегративного теоретико-практичного характеру.

Разом з тим під час виробничого навчання принцип поєднання теорії з практикою буде більш ефективним, якщо навчання буде спрямоване від практичного виконання робіт до теоретичного їх обґрунтування. Теоретичні відомості пропонуються учням у певній послідовності, з урахуванням того, які запитання виникли під час виконання робіт: використання теоретичних положень для пояснення функціонування технічних пристроїв та апаратів; перебігу технологічних процесів та ін. Завдяки реалізації принципу зв'язку теорії та практики в навчанні, праця учнів стає більш свідомою, набуває пізнавального значення, сприяє розвитку творчих здібностей.

На сьогодні у навчальному процесі переважно використовується схема: від теорії до практики. Але значна частина учнів, які обрали професійно-технічні навчальні заклади, є саме кінетиками, які

втомилася від теоретичного навчання. У професійно-технічних навчальних закладах вони шукають можливості практичної діяльності. Тому дійовою є організація професійного навчання за схемою: від практики до теорії.

Висновки. Таким чином, ми проаналізували різні підходи до класифікації принципів реалізації системи професійно-практичної підготовки. Класифікація залежить від рівня дослідження системи професійно-практичної підготовки (методологічний, теоретичний, методичний рівні). За ступенем узагальнення принципи поділяються на загально-дидактичні та ті, що конкретизуються стосовно професійно-практичної підготовки. Класифікація принципів професійно-практичної підготовки за специфікою дії містить змістові, організаційні та методичні принципи. Деякі принципи залежно від виду підготовки набувають особливих рис.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у конкретизації принципів професійно-практичної підготовки до різних професій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляева А.П. Интегративно-модульная педагогическая система профессионального образования / А.П. Беляева. – СПб.-Радом, Институт профтехобразования РАО, 1997. – 226 с.
2. Краевский В. В. Общие основы педагогики : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. В. Краевский. – М. : Издат. центр „Академия“, 2003. – 256 с.
3. Професійна освіта: словник / за ред. Н.Г. Ничкало – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
4. Самолдина Л.Н. Проектирование научно-методического обеспечения целевой профессиональной подготовки студентов ССУЗ / Л.Н. Самолдина // Профессиональное образование и производство: проблемы социального партнерства, профессиональной подготовки и трудоустройства выпускников; мат. межрег. науч.-практ. конф. -Казань РИЦ «Школа», 2007. – С. 93-97.
5. Теоретические основы содержания общего среднего образования / под ред. В.Б. Краевского, И.Я. Лернера. – М.: Педагогика, 1983. – 352 с.